

ERTAK NUTQINING MULOQOT STRATEGIYASI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ismatov Asliddin Fazliddin o'g'li

(mustaqil izlanuvchi)

asliddinismatov91@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8167162>

L.M. Makarov ertak nutqining kommunikativ strategiyasini o'rgandi. U "...Strategiya so'zlovchining qarorlari, muloqot maqsadiga muvofiq aniq nutqiy harakatlar va lingvistik vositalarni tanlash ketma-ketligi" deb ta'riflaydi. Boshqa bir nuqtai nazar strategiyani nutq maqsadlari to'plamini amalga oshirish bilan bog'laydi. Bu ikki qarash bir-biriga zid emas, aksincha, bir-birini to'ldirib, tabiiy til muloqotining ko'p bosqichli va ko'p funksionaliligini, uning tuzilishini batafsilroq ochib beradi. Strategiyani ma'ruzachi ma'lum bir tilda muloqot maqsadini belgilaydigan kognitiv jarayon deb aytish mumkin. Yu.S. Gorodova, ertak nutqidagi muloqot strategiyalarini o'rganib, strategiyani ertak nutqining kommunikativ maqsadlariga samarali erishishga qaratilgan matnni tashkil etish sifatida belgilaydi.

Ertak nutqida hikoyachining muloqot strategiyasining uch turi ajratiladi:

1. Ertak nutqining janrli tashkil etilishi (ertakning boshi, o'rtasi va oxiriga xos bo'lgan doimiy klishe'lardan foydalanish o'zbek va ingliz tillariga xosdir),
2. O'quvchiga ta'sir qilish uchun o'ziga xos stilistik va leksik vositalarni tanlashga qaratilgan strategiya (o'rganilayotgan ikki tilning ertak nutqida aytilgan strategiya mavjud, ulardan foydalanish so'z boyligi, til boyligi, stilistik xilma-xilligi bilan belgilanadi).
3. Ertak matnidagi vaziyat va adresatning ertak matnidagi vaziyatga munosabati va uning dunyoqarashini aniqlashga qaratilgan strategiya.

Aloqa strategiyasini muloqot maqsadlariga erishish rejasi bilan belgilanadigan dialogik muloqot sharoitida so'zlovchilardan birining xatti-harakati turi sifatida aniqlash mumkin. Muloqot strategiyasi doimo moslashuvchan va dinamikdir, chunki u muloqot davomida doimiy ravishda sozlanadi. So'zlovchining nutq harakatlari doimiy ravishda to'ldirilib, o'zgartirilib turiladigan nutq kontekstiga bevosita bog'liqdir. Strategiyaning asosiy xususiyatlaridan biri - hozirgi nutq va oldingi nutq harakatlari o'rtasidagi munosabatlar dinamikasi, shuningdek ularning keyingi gaplarga ta'siridir.

Strategiyalar ma'lum bir muloqot sharoitida harakatlar maqsadi va ketma-ketligi o'rtasidagi munosabatlarga qarab nutq xatti-harakatlarining tez-tez o'zgarishiga yordam beradi. Keyin ma'lum strategiyalar va tegishli maqsadlar va harakatlar muayyan ijtimoiy institutlar va rollarga birlashtiriladi, bu til aloqasini tahlil qilish uchun juda muhimdir. Milliy til muayyan etnik guruh nutqining muloqotdagi farqlari va afzalliklarini, odob-axloqning normalangan modeli va nutqning milliy uslubini ko'rsatadi. Ehtimol, adresat fikrni og'zaki yetkazish harakati davomida o'z fikrini goh ochiq (aniq), goh yashirin ifodalashi mumkin.

Aytilganlarning barchasini hisobga olsak, nutq milliy o'ziga xosliklarga qaratilgan murakkab tuzilma ekanligini ko'rish mumkin. Biz bunday murakkab tuzilmalar qatoriga ertak nutqini qo'shamiz. Ertaklar nutqida ma'lum bir milliy tilga oid lisoniy-madaniy birliklar va maxsus vositalarni uchratamiz. Ma'lumki, nutq ishtirokchilari oddiy so'roq jarayonida o'z fikrlarini yashirin, metaforik tarzda beradilar. Biroq tomonlar bir-birini to'g'ri tushunayotganini ko'rish mumkin. Shunday qilib, nutq lingvistik vaziyatda ikki ishtirokchining o'zaro ta'sirini o'zaro tushunish orqali o'rnatiladi. Ma'lumki, tomonlardan biri nazarda tutilgan savol yoki javobni

tushunmasa, nutq o'rnatilmaydi. E.Z. Dulaeva, F.Z. Mamedova, B.K. Bazilova shunday yozadi: "Muloqot jarayonida odamlar bir-birlarini o'z madaniyatiga xos bo'lgan ichki modellar nuqtai nazaridan idrok etadilar va baholaydilar".

Ertak nutqida kommunikativ strategiyadan milliy nutq odobi namunalarini tez-tez uchratish mumkin. Masalan, xon saroyiga kirgan kishi nutqini boshlashdan oldin savol beradi. Xon ruxsat bergan taqdirdagina tashrifi haqida hikoya qiladi. Nutq odob-axloq qoidalari avloddan-avlodga o'tib kelayotgan qoidalar majmui hisoblanadi. "Turli xalqlarning muloqot xarakterini belgilovchi axloqiy tamoyillar tizimi umuminsoniy qadriyatlardan iborat. Bular: kattalarni, ota-onalarni, ayollarni hurmat qilish, or-nomus, hayo va boshqalar. Biroq, ma'lum bir jamiyatda, til va madaniy muhitda qadriyatlar o'sha muhitning madaniyati va an'alariga ko'ra o'ziga xos xususiyatlarga ega". N.I. Formanovskaya shunday yozadi: "Odob belgilarining soni cheksizdir, u jamiyat bilan birgalikda konservatizm va barqarorlik belgisidan qat'iy nazar rivojlanadi, biri ikkinchisi bilan almashtiriladi". Ertak nutqida mehmonlarni kutib olish, dasturxon atrofida suhbatlashish, taom taklif qilish (faxriy mehmonlarga beriladigan taom turlari) va boshqa an'anaviy odoblarni yaqqol ko'rish mumkin.

Shunday qilib, muloqot strategiyalari turlicha bo'lib, ular millatdan millatga farqlanishi mumkin. Chunki, ertaklarda milliy nutq odobi mavjud va u xalq ertaklari uchun muhim omil hisoblanadi.

References:

1. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003
2. Городова Ю.С. «Специфика сказочного дискурса в англоязычном эпосе». Выпускная квалификационная работа. – Белгород, 2017
3. Fritz G. Kohärenz: Grundlagen der linguistischen Kommunikations analyse. – Tübingen, 1982.
4. Дулаева Е.З., Мамедова Ф.З., Базылова Б.К. Речевой этикет и национально-культурные традиции // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия филологическая. – № 4 (70). 2019